

Comunicare și distorsionare

Dan MĂNUCĂ

Efectele globalizării se manifestă în aproape toate domeniile activității umane, ca să mă opresc doar la acest aspect, lăsând pe planul al doilea efectele asupra regnului mineral sau vegetal, fie acestea terestre sau cosmice. Un corolar este extinderea comunicării, fenomen de asemenea prezent la toate nivelele, fie acestea, de asemenea, terestre sau cosmice. La asemenea dimensiuni, nu puteau lipsi defecțiunile și este de admirat promptitudinea demonstrată de inteligența umană în a reuși să limiteze consecințele acestora. Fiind vorba de “comunicare”, termenul cel mai la îndemână pentru a defini o defecțiune este acela de “distorsiune” (sau “distorsionare”). Termen care a ajuns să fie folosit în mai toate domeniile. Este motivul pentru care se impun unele încercări de clarificare.

Dacă urmărim definițiile “distorsionării” din diferite dicționare, constatăm, mai întâi, că este înregistrată și forma ”distorsiune”, fără ca între acestea să se menționeze vreo conexiune. O anumită diferență se pare că, totuși, ar exista. Spre pildă, DEXI, p. 591, definește “distorsionarea” drept “deformare” și trimite, totodată, la verbul ”a distorsiona”. Ceva mai departe, vocea “distorsiune” este definită astfel: “1. Răsucire (convulsivă) a unor părți ale corpului. 2. (telecomunicații) Orice abatere (nedorită) de la forma inițială a unor oscilații electromagnetice etc.. 3. (fizică). Aberație geometrică a unui sistem optic etc. 4. (geologie) Distorsiunea rocilor – deformare sau transformare în noi formațiuni geologice secundare a rocilor. 5. (psihologie) situații sau gânduri refulate sau inacceptabile, spre a le face agreabile de către Eu. 6. Deformare. Pentru cele ce urmează, îmi voi lua libertatea de a considera cei doi termeni drept sinonimi.

În consecință, dacă analizăm situațiile de mai sus, ajungem la următoarele constatări:

- a) “Distorsionarea” presupune existența obligatorie și conștientizată a unui model prealabil, asupra căruia să își exercite acțiunea. “Distorsionarea” este așadar un proces dependent și nu unul independent;
- b) Din acest motiv, “distorsionarea” este parte componentă a unui dialog între un propunător și un respondent. Cel dintâi se arată pasiv, în vreme ce al doilea, adică respondentul, este nu numai activ, ci de-a binelea agresiv;
- c) Existența procesului de “distorsionare” este afirmată în toate domeniile, atât în domeniile activităților umane, cât și în succesiunea stărilor organice, minerale și vegetale, fie acestea terestre ori cosmice;

- d) Chiar dacă, uneori, constată apariția unui model nou, toate definițiile se grăbesc să îl incrimineze drastic, prin folosirea unui sinonim depreciativ, “de-formare”;
- e) În toate împrejurările, “distorsiunea” este un proces care nu provoacă surprindere, făcând parte din ansamblul de manifestări specifice unui anumit domeniu;
- f) Peste tot se subliniază că procesul de “distorsiune” nu se poate ivi decât în condiții favorabile, altele (chiar opuse) decât acelea în care se manifestă modelul de plecare;
- g) Este, așadar, un proces “convulsiv” sau “nedorit”, dar inevitabil, date fiind respectivele condiții favorabile;
- h) În sfârșit, se pare că aceste “condiții favorabile” s-a afla în însuși modelul care constituie punctul de plecare sau că, cel puțin, modelul ar fi sensibil la existența exterioară a acestora. Se vorbește, în consecință, despre o “deformare de origine”, ai cărei germeni ar fi de căutat în modelul distorsionat;
- i) În anumite domenii, distorsionarea este facilitată de situarea modelului într-un ansamblu favorizant, caz în care se invocă o “distorsiune a rețelei”, de pe urma căreia ar suferi unul sau mai multe din componentele respectivei rețele.
- j) În mod frecvent, distorsiunea apare, deși nu în întregime, drept un proces provocat sau voit de un factor exterior modelului distorsionat;
- k) În dicționarele consultate, cele mai multe atestări ale termenului de “distorsionare” sunt extrase din domeniile tehnicii (telecomunicație, fizică, mecanică, poligrafie), dar și ale medicinei sau geologiei;
- l) În aceste domenii, fiind un termen de specialitate, “distorsionarea” nu primește nici un calificativ etic.
- m) În domeniul culturii (avem în vedere accepțiunea largă a acesteia), “distorsionarea” este mai degrabă un calificativ etic în exclusivitate depreciativ și aproape deloc un termen de specialitate;
- n) Dacă în diverse domenii, altele decât cultura, se estimează că “distorsionarea” poate duce la apariția unui model nou, în cultură se apreciază că, dimpotrivă, “distorsionarea” duce, în mod obligatoriu, la instalarea unui proces nociv.

Plecând de la această constatare, se cuvine să încercăm a stabili trăsăturile “distorsionării”, așa cum ar apărea acestea în domeniile lingvisticii, literaturii și etnofolcloristicii. Așadar, dintre caracteristicile enumerate anterior, ar fi de reținut:

- a) existența conștientizată a unui model anterior;
- b) existența unor condiții favorabile declanșării fenomenului de “distorsionare”;
- c) aceste condiții pot fi de ordin cultural, religios, politic, ideologic ș.a.m.d.;
- d) existența voinței de a provoca declanșarea “distorsionării”;
- e) refuzul, de cele mai multe ori, al dialogului cu un model considerat depășit, lipsit de valoare sau incorect;

- f) urmărirea conștientă a derulării și instalării procesului de “distorsionare”;
- g) situarea modelului nou apărut într-un raționament evaluativ și considerarea lui drept un produs superior.

*

Nefiind lingvist, îmi voi lua totuși libertatea de a oferi câteva exemple de distorsionare în domeniul limbii, având în vedere trăsăturile sus amintite.

Tot românul cunoaște traseul jinduit de jupân Dumitrache, zis Titircă Inimă-Rea, în urmărirea lui Rică Venturiano. Citez: “Ce ziceam eu ? <Haide, drace, haide ! să intri tu pe strada lui *Marcu Aoleriu* ori *Catilina* și lasă !>”. Indubitabil, personajul lui Caragiale nu are nici cea mai vagă intenție de a distorsiona numele împăratului roman Marcus Aurelius, ci recurge, inconștient, desigur, la o etimologie populară. Conștiința distorsionării o are însă, fără nici o îndoială, autorul, Caragiale.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile în situația următoare. Prezentatoarea unui post central de televiziune și-a informat telespectatorii că, în ziua care tocmai începea, deasupra țării se vor confrunta “două *mese de aer* cu temperaturi diferite”. În mod limpede, respectiva prezentatoare și-a propus să corijeze din mers ceea ce presupunea a fi o eroare a redactorului strecurată pe prompter: “două mase de aer etc.” Consider că, în acest caz, prezența factorului conștient este indiscutabilă, provocând distorsionarea pe care tocmai am invocat-o.

Presupun că distorsionări se găsesc și în alte compartimente ale limbii decât acela al lexicului, precum, de exemplu, în gramatică. Las celor de specialitate satisfacția descoperirii lor.

Nu pot însă trece cu vederea prezența tot mai stăruitoare a distorsionării în compartimentul stilisticii, cu atât mai mult, cu cât aici se manifestă cu putere și nocivitate una dintre cauzele grave ale distorsionărilor în domeniul limbii vorbite. Iată despre ce este vorba.

Constatăm cu toții graba editorilor din zona audio-vizualului de a câștiga, firește - din rațiuni defel umanitare, o tot mai mare audiență. Este motivul pentru care se constată din ce în ce mai numeroase abateri de la standardele unanim convenite. Nu am în vedere, acum, abaterile proprii stilului beletristic.

Deoarece reclama este considerată a fi sufletul comerțului, interesul producătorilor s-a îndreptat către ceea ce am putea denumi (folosind un termen din naratologie) paratextul titular. Altfel spus, modalitatea de numire a unei emisiuni sau a unui spectacol. Astfel, un post de televiziune își intitulează una dintre emisiuni *Mishtok-Show*, iar un altul, o emisiune din aceeași categorie, *Jugaru-Shukaru'*. În aceste condiții, nu mai poate surprinde că un festival de muzică ușoară a fost intitulat *Folk You*. În primele două exemple, este lesne de constatat prezența a doi termeni din argoul hoților, împrumutați din limba țigănească (era să zic: din argoul ciorditorilor, manglitorilor, al șuților sau, mai nou, al distinșilor “interlopi”). Cel de al treilea titlu trimite, indubitabil, la o expresie licențioasă din engleza nord-americană, frecventă în cinematografia de consum sub-cultural.

Cele trei exemple se circumscriu perfect procedului distorsionării, deoarece respectă cu sfințenie următoarele reguli:

1. dacă modelul de plecare cerea alegerea unui titlu de spectacol care doar să atragă atenția, modelul distorsionat alege un titlu care neapărat să brutalizeze atenția;
2. drept primă condiție favorizantă se impune concurența comercială;
3. o a doua condiție favorizantă o impune publicul avid de astfel de brutalizări;
4. dialogul noului model se poartă cu procedeele din spectacolele revuistice ale modelului distorsionat;
5. modelul nou apărut, acela rezultat în urma distorsionării, este apreciat drept unul superior, realizatorii lui autointitulându-se “vedete”, “elite” ș.a.m.d.

La baza unui asemenea model distorsionat se află, fără nici un dubiu, subcultura pe care o posedă atât realizatorii, cât și participanții la spectacol. Pe dată, se ivește următoarea întrebare: este benefică sau nu o astfel de distorsionare?! Adepții fraudulos autointitulatului postmodernism vor răspunde, tot pe dată, afirmativ, invocând principiul lui “nu știu încotro ne îndreptăm”. Adică al așa numitei “ambivalențe morale” din ceea ce a fost apreciată a fi drept “societatea cu riscuri”¹.

Dacă avem în vedere prezența distorsionărilor în domeniul literaturii, atunci nu mai poate surprinde chiar nimic, atâta timp cât, aici, convulsiile reprezintă un factor nu numai de supraviețuire, ci cu deosebire unul de impunere. Nu mai pot surprinde nici “ambivalența morală” și nici încadrarea în “societatea cu riscuri”, acestea arătându-se repere *sine qua non*. Dacă privim însă lucrurile din perspectiva teoriei și a istoriei literare, atunci constatăm că se poate vorbi atât de distorsionări pozitive, cât și de distorsionări negative.

Cele mai la îndemână exemple de distorsionare pozitivă le oferă ironia și parodia, care întrunesc toate condițiile pentru a fi considerate drept distorsionări, cu deosebire prin existența conștiinței explicite a unui model anterior, ca și prin voința declarată a deformării lui. Literatura optzeciștilor oferă un bun exemplu, de pildă prin *Levantul* lui Mircea Cărtărescu sau prin *Discurs asupra Struțocămilei* de Ioan Flora.

Și exemplele s-ar putea înmulți la nesfârșit, deoarece contestarea modelului anterior este însuși motorul discursului literar: discursul romantic s-a întemeiat pe respingerea discursului clasicist, discursul realist s-a întemeiat pe respingerea discursului romantic, discursul simbolist s-a întemeiat pe respingerea discursului realist ș.a.m.d. În cele ce urmează, mă voi referi însă – pe scurt – la prezența unei altfel de distorsionări în discursul literar românesc actual. Este vorba despre o distorsionare cu aspect vizibil negativ, care face o figură insolită (dacă nu de-a dreptul jenantă) în contextul european la care trimite tema principală a Simpozionului nostru. Este vorba despre produsele autointitulate “literatură *underground*”.

În lucrările de specialitate, se invocă posibilitatea ca un model să conțină germenii deformărilor viitoare, caz în care ar fi vorba de o așa numită *distorsiune de*

¹ Cf. Zygmund Bauman, *Etica postmodernă*, Timișoara, Editura Amarcord, 2000, p. 200-212; apud. Viorella Manolache, *Zygmund Bauman. Repere “slabe” asupra eticii postmoderne*, în “Convorbiri literare”, an. CXLII, 2008, nr. 8, august, p. 103.

origine. Să vedem ce anume ar putea fi considerată drept cauza principală, drept originea, amintitei distorsionări. Dacă avem în vedere discursul literar românesc de până în 1990, constatăm lesne, dincolo de rigorile cenzurii ideologice, și prezența unor interdicții venite dinspre câmpul pudibonderiei. În mod curent, referirile la tot ceea ce era legat de sexualitate se făceau doar prin aluzii, cuvintele sau expresiile considerate obscene fiind admise doar în circumstanțe cu totul speciale. De pildă, în cazul romanului *Groapa* al lui Eugen Barbu sau al romanului *Delirul* de Marin Preda. Abilitatea voalării se reducea la arta folosirii contextului și a punctelor de suspensie. Acesta a fost modelul, a cărui distorsionare a început să se producă nu mult timp după anul 1990. O demonstrează, printre altele, tipărirea în tiraje impresionante, la finele anului 1990, a povestirilor licențioase ale lui Ion Creangă. Însă din scrisul unor autori de azi, a fost înlăturată tehnica aluziei, care a fost și este în continuare înlocuită de folosirea cuvântului sau a expresiei *rudimentare* originare. Acest procedeu, pe care îl socot drept singura distorsionare autentic negativă din literatura noastră contemporană, este utilizat de Elena Vlădăreanu, Alexandru Vakulovski, Angela Marinescu ș.a. Ar fi vorba, așadar, de o adevărată distorsiune de origine. Cauza ideologică a acesteia am precizat-o anterior. Cauza sociologică ar fi dobândirea, cu orice preț, a unui renume. Cauza literară o consider a fi caracterul neevoluat al concepției (dacă există, cumva, așa ceva) autorilor de acest fel. Aristofan, Rabelais ori Swift au folosit, în scrierile lor, un ansamblu de procedee, alături de care expresia așa zisă frustă pe care o foloseau pierdea o bună parte din caracterul rudimentar și se alătura încărcăturii concepționale a respectivului ansamblu. Era vorba de unul din procedeele de a realiza grotescul personajelor sau al situațiilor. În cazul autorilor noștri, nu poate fi vorba despre existența unui ansamblu conceptual, expresiile și cuvintele în cauză rămânând la stadiul lor primitiv, acela întâlnit în inscripțiile din pasajele publice subterane. Autorii acestora fiind anonimi, au fost și sunt în continuare plagiați fără nici un risc.

Se poate obiecta că reprezentanții zisului postmodernism resping programatic orice fel de coerență conceptuală. Probabil pentru că preferă, adăugă subsemnatul, statutul a ceea ce tot Zygmund Bauman numește “neotrib postmodern”². Iar pentru fundamentul unor astfel de scrieri se potrivește ceea ce Middleton Murry numea în volumul său dedicat, în 1954, lui Jonathan Swift, *The excremental vision*. Cauzele refulărilor care produc o astfel de distorsiune vizionară au fost adâncite de Norman O. Brown în volumul *Life against death: the psychoanalytical meaning of history*, apărută în anul 1959³. Nu este cazul să detaliez, acum, toate motivele defulărilor care au determinat manifestările acestei “viziuni excrementale” în literatura noastră de azi. Oricum, este o distorsionare care face parte din aceeași sub-cultură a lui *Folk You*, despre care am discutat mai sus.

Care ar fi relația dintre aceste distorsionări și contextul european? Iată o întrebare firească, al cărei răspuns va fi unul nu tocmai agreabil. Cel puțin teoretic, Uniunea Europeană își propune să conserve identitățile de toate categoriile, de la acelea etnice și religioase, la acelea economice și ideologice, toleranța fiind atât de mare, încât aproape orice distorsionare este îngăduită. Mai puțin distorsionările

² *Idem*, p. 104.

³ Cf. *20th Century Literary Criticism*, edited by David Lodge, London, Longman, 1972, p. 509-526.

datorate unor sociopatii, cu deosebire unor sociopatii grave, care au drept țintă normele etice comunitare. Pentru a le feri pe acestea, pe cât posibil, de pericolul contaminării, unele state au amenajat spații (de fapt: rezervații) efectiv “underground”, destinate “performing”-urilor de acest fel. Înțelegem astfel că distorsionarea este și un mijloc terapeutic. Apare însă de îndată și următoarea întrebare: care este procentajul admisibil în literatura considerată “ne-underground”? Am întâlnit următoarea întrebare, rămasă fără răspuns: care ar fi “die Grenzen literarischen Verzerrung und Verfremdung”? Așadar: care ar fi limitele distorsionării și ale detașării literare? Răspunsul sau răspunsurile nu sunt tocmai precise. Astfel, așa numita “Școală din Köln” (Kölner Schule) respinge din principiu distorsionările, întemeindu-și programul pe un raționament sociologic⁴.

Intuind cât de lesne se poate cădea în capcana a ceea ce Eminescu a numit discursul “coroziv”, Swift însuși, după ce și-a încercat până în aparentul deliciu al distorsionărilor pornofile, și-a cenzurat drastic propria inspirație: “But stop, ambitious Muse, in time; / Nor dwell on subject too sublime !” (Adică: “O dată pentru totdeauna, ajunge, dar, ambițioasă Muză; / Nu te mai pune cu un subiect atât de sublim !”). Scriitorul englez avea umor. De atunci însă lucrurile au evoluat. Subcultura a câștigat tot mai mult teren. Fiind un fenomen ca oricare altul, are și subcultura periferia ei, care se autointitulează elită. Care elită nu are nici limite și nici umor.

În ceea ce ne privește, apare următoarea dilemă, care nu este defel veche: să privim ori nu cu umor asemenea distorsionări?

Communication and Distortion

The author offers suggestions referring to the definition of the concept of “distortion” especially in the linguistic and literary fields. The most numerous distortions are encountered in the lexical field. Irony and parody are two examples of positive distortion in literature, very clear in Mircea Cărtărescu’s and Ion Flora’s works.

Iași, România

⁴ Cf. articolul despre Dieter Wellershof, în *www.whow.de*